

LANCEA REGIS

A Közösségi Régészeti Egyesület Közleményei

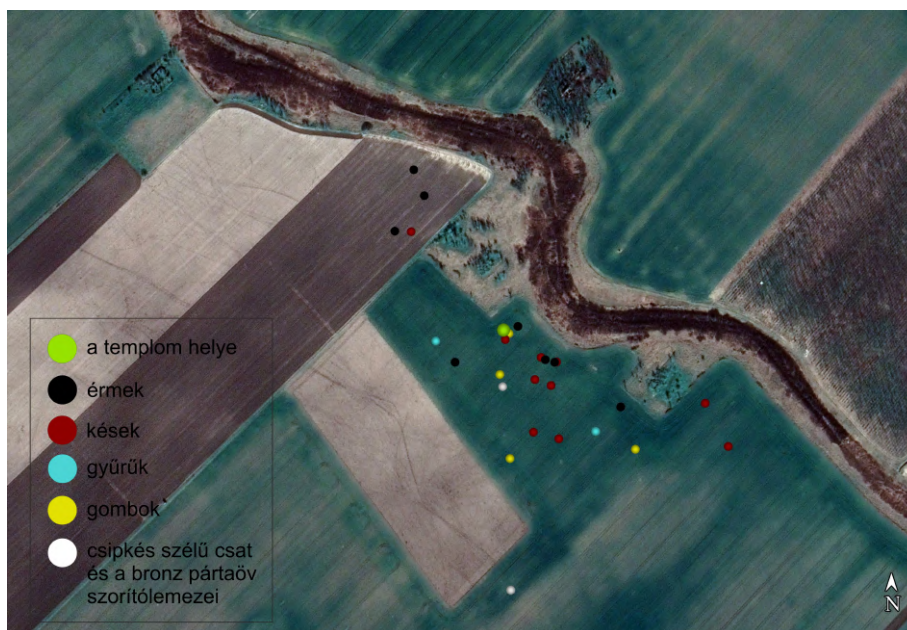
2020/1

Kutatások a középkori Csókás falu területén. Kis leletanyag – nagy kihívásokkal

Rózsa Zoltán (Várkapitányság Nzrt.)*

Immár bő öt esztendeje annak, hogy négy fémkeresős kopogtatott az orosházi múzeum ajtaján. Azóta a civil oldal létszáma tartósan kilenc főre emelkedett, a kapcsolat pedig szakmai, baráti jellegű lett a Nagy Gyula Területi Múzeum régészettel foglalkozó munkatársai és az élet különféle területein tevékenykedő civil segítők között. A résztvevők a partnerség és a kölcsönös bizalom jegyében közösen végzik a gyűjtő-, feldolgozó- és bemutató tevékenységet kezdettől fogva. Munkájuk egyik – talán legfontosabb – része a késő középkori települések anyagi kultúrájának megismerése és megismertetése. Jelen írás egy olyan falu bemutatását célozza meg, amely a mai Békés és Csongrád megyék határán, a fő sodrásiránytól messze helyezkedik el, ám éppen ettől válhat szimbolikus jelentőségűvé. Nem csak Orosháza, hanem a mai magyar muzeológia – elsősorban a civil-szakmai kapcsolatoktól elzárkózó résztvevői – számára.

1. kép.
A leletek elhelyezkedése

A középkori Csókást Kerekes György fedezte fel 2016 októberének első napjaiban. A történet prózai, ám mégis lelkesedésre ad okot: a történeti adatok (BOROVSKY 1897, 113–115; BLAZOVICH 1996, 79–80; KÁLDY-NAGY 2000, 45–46) és az internetről elérhető térképes ábrázolások nyomán sikerült rögzítenie a késő-középkori, koraujkori település helyét a régió „folyója”, a Száraz-ér nyugati partján.

Bejelentését követően a régészeti lelőhely területén eddig csak egyetlen alkalommal került sor műszeres leletfelderítésre. Bene

*Rozsa.Zoltan@varkapitanysag.hu

András és Zsikai Rajmund Péter 2016. október 9-én együttesen mintegy 3–4 órát töltöttek a lelőhelyen, kutatásuk során összesen 28 db régészeti korú(nak tűnő) tárgyat találtak, illetve azonosították a falu templomának helyét.

„A falu neve a magyar csóka madárnév s-képzős származéka. (...) 1450-ben bukkant fel Hunyadi János tulajdonaként. 1456-ban ugyancsak ő birtokolta a hódmezővásárhelyi uradalom részeként. Később a csanádi káptalan kezére jutott. 1555-ben Olcsárovics Demeter gyulai várkapitány szerezte meg. A XVI. században végig lakott maradt.” (BLAZOVICH 1996, 79–80) A 15 éves háború során az élet itt nem szűnt meg végérvényesen, az 1640-es évektől, egészen az 1686. évi újabb tatárjárásig fel-felbukkan a település neve (BOROVSKY 1897, 115).

A történet mondhatni tucatsztori, a leletanyag szórvány, kiemelkedő darabot sem igazán tartalmaz, mégis közlésre érdemes, hiszen annak ellenére, hogy a múzeumokba egyre nagyobb mennyiségben érkezik fémkeresőzésből származó leletanyag, annak közlése ma még

igen visszafogott mértékű. Ráadásul Szatmári Imre mai Békés megyére kiterjedő, adatgazdag könyvében sem a templom és a település helye, de még az egykori település létezésének ténye sem szerepel – köszönhetően földrajzi fekvésének (SZATMÁRI 2005). Végezetül pedig csak ez a maroknyi leletanyag is egy sor kérdést generál, melyeknek – ha nem is megválaszolására, sokkal inkább – felvetésére vállalkozik eme rövid írás.

1. Éremanyag

A felszínen gyűjtött fémanyag legnagyobb részét itt is az érmék teszik ki. A nyolc veret egyike sem kiugró jelentőségű, számuk is nagyon kicsi, így általuk a település egészének életére csak felettebb óvatos kijelentések fogalmazhatók meg. Értelmezésüknél figyelembe kell venni, hogy a területen egyetlen egy alkalommal történt fémkeresőzés, és a lelőhelynek csak egy kis részét érintették a tevékenység során. Tapasztalatból tudjuk ugyanis, hogy a nagy kiterjedésű falvak eltérő pontjain nem feltétlenül ugyanazon összetételű leletanyag fordul elő, és bár szántott területeken számolnunk kell a tárgyak – olykor jelentős – mozgásával az évszázadok során még a pénzek esetében is, a lelőhelyek egészére nézve a területi elhelyezkedés fontos tendenciákat jelölhet számunkra – természetesen megfelelő mennyiségű éremanyag esetében, mely, mint látjuk, egyelőre nem áll rendelkezésünkre.

2. kép.
Érmék a lelőhelyről

Az érmék nagyon sok esetben évszámhoz köthetőek, viszont egyáltalán nem tudhatjuk, mikor szórták el őket a lelőhely területén. I. Ulászló (1440–1444; 2. kép 1) csekély ezüst-tartalmú verete nagy valószínűség szerint kevés időt lehetett forgalomban, míg a többi éremről nem mondható el ugyanez. Hunyadi Mátyás pénzreformja (1468) után, a korábbiaknál jobb minőségű érmek mindegyikéről feltételezhetjük, hogy az egész 16. század folyamán forgalomban maradtak. Ez nem csak Ferdinánd (1526–1564; 2. kép 2–6) és Miksa (1564–1576; 2. kép 7) itt előkerült pénzeire, hanem a 16. század legelejére keltezhető lengyel Alexander (1501–1506; 2. kép 8) félgarására ugyanúgy igaz, mint Ferdinánd hamis denárjára is (2. kép 9). Természetesen a nagyobb éremanyaggal bíró középkori települések esetében – amikor sokszor több száz

éremmel büszkélkedhetünk – az egyes uralkodókhoz, nem ritkán konkrét évhez köthető darabok elemzésével fontos következtetéseket vonhatunk le az adott települések belső életére vonatkozóan – de ilyen kis mennyiségű éremanyag erre megint csak alkalmatlan.

A fentiek miatt biztonsággal csak annyit tudunk elmondani, amit az írott forrásból is tudunk. A falu a 15–16. században élte fénykorát, és szinte biztosra vehető, hogy a 15 éves háborúban itt is megszűnt az élet, a környék többi településéhez hasonlóan. A további tárgytipusok bemutatása előtt azonban hangsúlyozni kell, hogy Csókás azon kevés település közé tartozott a Körös–Maros közén, melyet az 1640-es években újjátelepítettek, és az élet a 17. század végéig adatolható a falu területén (BOROVSKY 1897, 114–115), mely tény mellett nem mehetünk el szó nélkül.

3. kép.
Késekhez köthető veretek

2. Kések

Legnagyobb biztonsággal a kések bronz alkatrészei rímelnek az éremanyag adta képre. A leletek alapvetően két nagy csoportba sorolhatóak, a steyri, illetve az ún. tulipános késveretek csoportjába. A steyri kések vereteit a rézlemezre vésett vonalak, és a köztük lévő geometrikus, növényi ornamentikai elemek jellemzik. A kialakított minta szinte minden esetben más és más, miként a csókási darabok esetében is látszik (3. kép 3–5): mutatja a készítő mesterségbeli tudását és kreativitását egyaránt. A kések végét lezáró domború, pajzs alakú pikkelyek nagy száma Csókáson is félrevezető lehet (3. kép 7–11), hiszen szerencsés esetben jól látható, hogy a hatalmas mennyiségben előforduló késpikkelyek nem feltétlenül egyesével fordultak elő a késeken. Mindenesetre érdekes, hogy az itt talált késpikkelyek mérete mind más és más, azaz vélhetően másik késhez is tartozhattak egykoron. A kollekcióban találunk egy lapos, párhuzamos rovátkákkal díszített késvéget is (3. kép 6), melynek jellegzetes, gömbös formájú bütyke korábban letörött. A steyri késeket összefoglaló hazai munka vizsgált területünkről egyáltalán nem ismertet párhuzamokat (HOLL 1995, 185). A

kép a fémkeresős anyag közreadásával nyilvánvalóan változni fog a későbbiekben. Orosháza környékén ezek a vésett díszű késveretek minden késő középkori település anyagában szép számmal képviseltetik magukat.

A steyri kések mellett a lelőhelyen két darab tulipános veret került elő (3. kép 1–2), melyek a feltehetően fa vagy csont nyélborítású kések nyéllemezét zárták le. Tulipános veretek legnagyobb számban a Dél-Dunántúlról eredeztethető Diófás-gyűjteményből ismertek, ami megerősíti felvetéseinket a tárgytypus eredetével kapcsolatosan, hiszen ilyen késveretekkel leginkább a Balkánon, a mai Szerbia területén találkozhatunk. Hangsúlyozni szeretném, hogy megérzéseink mögött kutatási egyenetlenségek is lehetnek, azaz a legtöbb információval az ország középső részéről rendelkezünk kések tekintetében is. Rendkívül nagy szükség lenne egy fémkeresős leleteket (is) bemutató adatbázis létrehozására, mely jelen esetben megerősítené, avagy cáfolná a tulipános késveretek térbeli elhelyezkedésére építő elméletünket, miszerint azok a Balkánról származnak, és a beköltöző délszláv népességgel lennének kapcsolatba hozhatók.

4. kép.
Gyűrűk a lelőhelyről

3. Gyűrűk

Ahogy fogynak a bemutatásra váró leletek, úgy kerül ismertetőjük egyre nehezebb helyzetbe. A gyűrűk általában nagyon szép csoportját alkotják a környékbeli falvak leletanyagának, jöllehet a lelőhelyünk területéről jelenleg csak problémás darabokkal szolgál-

hatok. Az első egy széles, bordázott karika, mely cseppet sem nevezhető egyedülállónak a régióban (4. kép 1). A kutatásban nagyon sokszor gyűrűként nevezik meg a hasonló darabokat, így nem kizárt, hogy egyes példányaink szintén azok lehettek. Az is igaz ugyanakkor, hogy nagyon sok esetben ezek a karikák éles

felületűek, viseletre alkalmatlanok durva kidolgozottságuk miatt, így inkább szerszámok, kések szorító pántjaiként értelmezhetőek.

A másik példány bronzból öntött pecsétgyűrű, klasszikus formát mutat lépcsős vállával és ovális fejével (4. kép 2). A darab rontott, nagy valószínűség szerint sosem volt

használatban. A karika hiányos, az öntés során keletkezett sorját így nem távolították el, fejét sem vésték, azt nem díszítették. Ez a gyűrű éppen állapota miatt képes megmozgatni a fantáziánkat: hogyan kerülhetett egy ilyen, rontott gyűrű egy késő középkori falu területére?

5. kép.
Gombok

4. Gombok és csat

Az érmek és kések biztos fogódzót jelentenek még akkor is, ha csak tágabb keretek között értelmezhetőek. A gyűrűk már kicsit ingoványosabb talajra vezetnek bennünket, a most bemutatásra kerülő csattöredék (6. kép), illetve a gombok (5. kép 1–3) még ennél is nagyobb próbatétel elé állítanak.

használatban, olyannyira, hogy a karéjos szél, benne a gömbös mélyedéssel mind a mai napig használatban van. Párhuzamként Debrecen város ötösfogatának 1854-ben készült díszhámja (7. kép) említhető (ERNST 1989, 44).

6. kép.
A csipkés szélű csat

A csipkés szélű csat akár koraújkori is lehet, bár a néprajzi szakirodalomban is találkozunk

7. kép.
Debrecen város ötösfogatának díszhámja (fotó: Déri Múzeum)

A gombok egyes fajtái nagyon hosszú életűek lehetnek, akár évszázadokon keresztül sem változnak főbb vonásaikat illetően. A fenekelt gombok (5. kép 1–2) megjelenésére

eddig nem találtam adatot, azok legnagyobb valószínűséggel újkoriaknak minősülnek. Így a csókási, csillagesúcsos példányok viselőit – vélhetően a csathoz hasonlatosan – a környékbeli tanyák egykori lakosai között kell keresni. Miután a lelőhely területén ma is látható tanyahelyek már a második katonai felmérésen is kiválóan tanulmányozhatók, így nagy valószínűséggel nem járunk messze a valóságtól. A kérdés eldöntésére tudományközi beszélgetések, valós együttműködések, mindenképp anyagközlések szükségesek.

8. kép.

Bronz pártaöv szorítólemezének töredékei

A téglalap alakú csatlemez szélein kötélminta halad, a csatlemez középső sávjában sűrűn sraffozott háttérből szívorminta domborodik ki (GÁBOR 2006). A széles körben elterjedt, késő középkori csat töredékeit a templom helyétől 50 méterre találták, így az feltehetően a megbolygatott temetkezések egyikéből származik. A keresés során egy 0,7 cm vastag harang kis darabja is előkerült az ugyanakkor lokalizált templom helyétől 300 méterre, az egyik tanyahelyen, mutatva a tárgyak mozgásának, illetve azok másodlagos felhasználásának lehetőségét.

Csókás területén az élet minden bizonnyal folyamatos lehetett. Talán már az őskor óta számolhatunk itt megtelepedéssel, a leletek eddigi hiánya ellenére is. Régészeti leletanyagot a késő középkor évszázadaitól ismerünk innen, bár nem kizárt, hogy az itt bemutatott kollekciónak egy-két eleme akár korábbi is lehet. Néhány tárgy esetében a néprajzi analógiák óvatosságra intenek, azok az újkori tanyák lakosaitól is származhattak, de nem kizárt, hogy a 17. századi népesség hagyatéka is lehet közöttük.

A rövid kiruccanás során a település kiterjedését nem volt mód meghatározni, viszont feltétlenül pozitív kicsengést ad a történetnek, hogy sikerült minden kétséget kizáróan azonosítani a falu templomának helyét, amit a régióban szokásos módon, a felszínen gyűjtött vakolatos, pelyvás tégladarabok, és az embercsontok töredékei jeleztek. A leletek között kiemelkedő darab nem került elő, ám ettől függetlenül sikerült a lelőhelyen messze túlmutató kérdéseket is feltenni. Orosháza környékén 21 későközépkori – koraújkori település területén folynak módszeres kutatások. Az itt bemutatott anyag ennek csak töredékét jelenti, viszont, mint első feckét, igen nagy becsben tartjuk.

Köszönöm a közlés lehetőségét a Nagy Gyula Területi Múzeumnak, Kerekes György rekonstrukciós rajzát, Szöllősy Gábor szakmai segítségét, Mag Hella és Rácz Tibor Ákos észrevételeit! A fényképeket a szerző készítette.

5. Ajánlott irodalom

BLAZOVICH László (szerk.): A Körös–Tisza–Maros-köz települései a középkorban. *Dél-alföldi évszázadok* 9 (1996).

BOROVSKY Samu: *Csanád vármegye története 1715-ig. II. kötet.* Budapest 1897.

ERNST József: *Régi magyar fogatok.* — *Alte ungarische Kutschen.* Budapest 1989.

GÁBOR Gabriella: Középkori pártaövek Békés megyében. — „Párta”-belts (ornamented belts) in Békés county from the Middle Ages. *Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 28 (2006), 111–142.

HOLL Imre: A középkori késes mesterség. —

Messerhandwerk in Mittelalter. *Archaeologiai Értesítő* 121–122 (1995), 159–188.

KÁLDY-NAGY Gyula: A csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása. *Dél-alföldi év-*

századok 15 (2000).

SZATMÁRI Imre: *Békés megye középkori templomai.* — *Mediaeval churches in Békés County.* Békéscsaba 2005.